

ДВА ІРМОЛОГІОНИ ІВАНА ЮГАСЕВИЧА – 1784-85 ТА 1806 РОКІВ**Сопко (Долгош) О.І.**, ст. викладач

Закарпатського художнього інституту, м. Ужгород,

пошукувач Львівської національної академії мистецтв

Анотація. На прикладі Ірмологіонів 1784-85 та 1806 рр., що були створені відомим закарпатським писарем Іваном Югасевичем, розкрито художні особливості двох домінуючих у XVIII ст. тенденцій оформлення рукописної книги – лаконічно графічну та живописно декоративну. Шрифтова розмаїтість та варіативність написання окремих графем, характерна для творчості Івана Югасевича, свідчить про самотність митця та може бути успішно переосмислена сучасними каліграфами, художниками книги та дизайнерами.

Ключові слова: Іван Югасевич, Ірмологіон, рукописна книга, Закарпаття, шрифт, книжкова оздоба, орнамент, мініатюра.

Аннотация. Сопко (Долгош) О.И. Два Ирмологионы Ивана Югасевича 1784-85 и 1806 годов. На примере Ирмологионов 1784-85 и 1806 гг., которые были созданы известным закарпатским писцом Иваном Югасевичем, раскрываются художественные особенности двух доминирующих в XVIII веке тенденций оформления рукописной книги – лаконично графическая и живописно декоративная. Шрифтовое многообразие и вариативность написания отдельных графем, которая характерна для творчеству Ивана Югасевича, свидетельствует о самобытности художника и может быть успешно переосмыслена современными каллиграфами, художниками книг и дизайнерами.

Ключевые слова: Иван Югасевич, Ирмологіон, рукописная книга, Закарпатье, шрифт, книжное украшение, орнамент, миниатюра.

Annotation. Sopko (Dolhosh) O.I. Two Irmologions by Ivan Juhasevych 1784-85 and 1806. By the example of Irmologions 1784-85 and 1806, which were created by famous Zakarpatskiy calligrapher Ivan Juhasevych, the particular artistic features of two dominating tendencies existing in XVIII century in typography of hand-written books – laconically graphic and pictorially decorative – are exposed. The type variety and variability in writing certain graphemes, which is characteristic of works by Ivan Jugasevych, witnesses for the artist's distinctive character and can be successfully comprehended by modern calligraphers and book artists and designers.

Key words: Ivan Juhasevych, Irmologion, hand-written book, Zakarpattya, script, book decoration, ornament, miniature.

Вступ. Творчий доробок відомого закарпатського писаря та художника-мініатюриста Івана Югасевича (1741-1814 рр.) може бути сміливо співставлений з кращими зразками тогочасного європейського рукописання, при тому, що розвиваючись згідно із тогочасними естетичними та світоглядними ідеалами, він залишався глибоко національним по суті, яскраво виділяючись на тлі книжного мистецтва середини XVIII – XIX ст. Художній манері майстра притаманна творча індивідуальність, яка вирізнялася оригінальним почерком та делікатною графікою. Мистецьку спадщину Івана Югасевича по праву відносять до числа найвизначніших пам'яток свого часу, а самого майстра вважають одним із кращих неанонімних західноукраїнських переписувачів та мініатюристив, твори яких дійшли до наших днів. За самотність трактування

класичного книжкового оформлення, розробку авторських зразків шрифтових, орнаментальних та сюжетних композицій, Івана Югасевича ставлять в один ряд із іншими, не менш знаними майстрами – писарем та мініатюристом Стефаном Селецьким із Львівщини, автором сюжетних малюнків Василем Скалацьким із околиць Перемишля, ілюстратором Григорієм Залеським із Золочева та Матвієм Заплатинським, писарем Павлом Смеречанським із Любачева (поблизу Перемишля) та ін. [1, 113].

Ірмологіони Івана Югасевича належать до кращих українських рукописних пам'яток другої половини XVII ст. таких як: манускрипт з Львівщини (ЛНБ, Вас. № 44), кінця XVII ст.; з Тернопільщини (ЦНБ АН України, Л. 93); з Івано-Франківщини 1726 р. (ЛІМ, № 86); із Закарпаття 1804 р. (ЗКМ, № 10), серед рукописних збірок духовної та світської лірики періоду XVIII – поч. XIX ст., які переписані на території колишньої Австро-угорської імперії таких, як: «Камйонський пісенник із Спишу» (тепер у Східній Словаччині) 1734 р., «Пісенник» Михайла Тарахонича (1734 р.), «Перший пісенник» Івана Югасевича (1761 – 1763 рр.), «Пісенник» Федора Левицького (1779 р.) та пісенники «Нижньо-Тварожський», «Шариський», «Івановецький», «Кушницький», «Пряшівський», «Буштинський» XVIII ст. [2, с. 220].

Відзначений Іван Югасевич і серед співців-художників кінця XVIII – поч. XIX ст., які не тільки переписували книги а й склали власні віршовані твори, таких як: гашинський півцеучитель та дяк Іван Ріпа (1764-1851) та півцеучитель села Руська Мокра Михайло Бистран [4, с. 27].

Постановка проблеми. Проблематика рукописної спадщини Югасевича полягає у збереженні особливостей шрифтової рукописної форми, що не втратила своєї практичної цінності і може бути першоджерелом, яке могло б допомогти сучасним художникам і поліграфістам у домаганні творення оригінальних рис сучасної книги. Особливо сьогодні, коли в Україні відроджується інтерес до своєї історії, національної культури, мови, питання дослідження рукописної шрифтової та графічної форми набуває своїх характерних зображальних та пластичних можливостей. Шрифтова графіка, орнаментика та мініатюри творчого спадку Івана Югасевича можуть стати яскравим виявом творчого використання спадщини минулого у сучасному розвитку естетики українського графічного та книжкового дизайну.

Аналіз останніх досліджень Досліджуючи творчий спадок Івана Югасевича, можна говорити про дві тенденції оформлення рукописної книги, що характерні для періоду XVIII – XIX ст. Перша – це вплив образотворчого мистецтва, друга – декоративно-прикладного. Особливо яскраво два напрямки оформлення манускриптів прослідковуються в мініатюрах та оздобах Ірмологіонів 1784 – 1785-х та 1806 років.

Загальною ознакою оформлення Ірмологіонів того часу була мініатюра та народна орнаментика, які є присутні у творах Югасевича. Він професійно організував ілюстративне сюжетне оформлення в одних рукописах та

орнаментальне декорування бароковими й декоративно-геометричними елементами в інших, не поєднуючи два напрямки в одній книзі.

Про вплив образотворчого мистецтва, зокрема, гравюри, свідчить оформлення Ірмологіону 1784 – 1785 рр. (Львівський історичний музей, рук. № 209). У ньому автор не тільки користувався технікою тонкого пера імітуючи гравюру, а поєднував в одній мініатюрі декілька графічних прийомів. Завдяки цьому створилася своєрідна гармонія штриха, заливки, крапкування та лінійно-контурного виконання. Таке поєднання графічних технік визначило почерк та власний підхід до ілюстрування книги, що і є характерною ознакою для мініатюр Івана Югасевича.

В період навчання у Львівських майстернях, де письмо, ілюстрування та оформлення рукописних книг сягало високого рівня, він мав можливість ознайомитися та використовувати у своїй творчості кращі взірці української рукописної книги. В оформлення книг автор вносив мотиви жанрових, портретних й сюжетних ілюстрацій та мініатюр відомих авторів XVIII ст. таких, як: Н. Зубрицького (Службеник 1702 р. СХЛІІІ. Львів) [5, 473], І. Стрельбицького (Анфологіон. Чернівці, 1753 р.) [2], І. Філіповича (Святитель Василій Великий. Літургіон, Львів 1759 р.) [2, 448] та ін.

Мета статті. Зберегти та дослідити рукописну спадщину самобутнього закарпатського митця Івана Югасевича з метою використання шрифтової рукописної форми як першоджерела у застосуванні оригінальних рис сучасної книги.

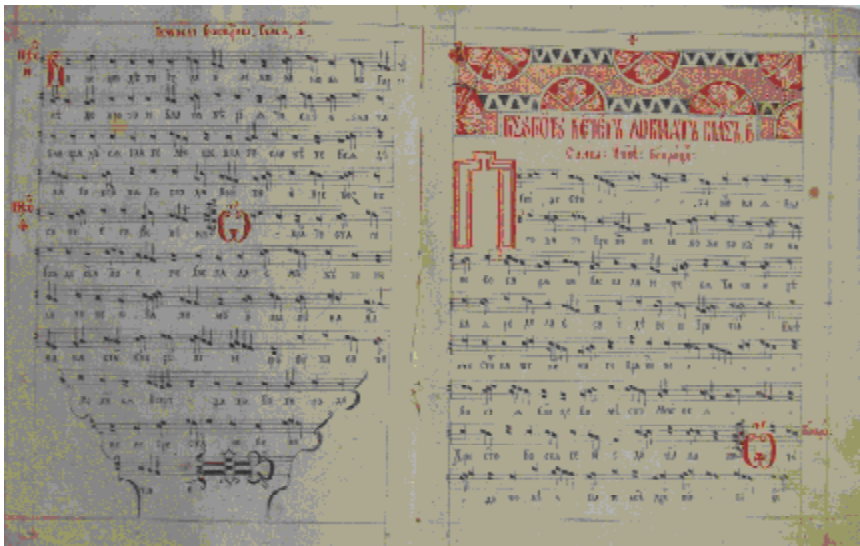
Стаття виконана за планом НДР ЗХІ.

Результати дослідження. Художні особливості оформлення рукописів Югасевича яскраво виражені в названому Ірмологіоні 1784 – 1785 рр.. Вплив гравюри найбільше проявився у виборі сюжету та технічному виконанні. Саме таке графічне зображення присутнє в оформленні цієї книги. Тема сюжетних ілюстрацій – портрети святих. Цікаво те, що до мотивів книжкової мініатюри майстер додає ще й прийоми деяких видів образотворчого мистецтва, наприклад, іконопису та настінного розпису. В оформленні мініатюр та заставок переважають рослинні елементи часто з зображенням херувимів. Можна зустріти і барокову орнаментику, яка культивувалася в художньому оформленні рукописних книг, зокрема: мініатюрах, заставках, кінцівках та ініціальних літерах. Також присутній вплив барокової гравюри у виконанні чорно-білих мініатюр, де на зразок гравірувального оздоблення білим по чорному використовувалася лінія, штрих та крапка, зімітовані Югасевичем пером на папері.

Мініатюрами в рукописних книгах прийнято називати малюнки з фігурними або сюжетними зображеннями. Такі малюнки часто виконувалися на окремих сторінках (фронтиспісні мініатюри), безпосередньо в тексті або на полях аркушів (ілюстрації), на місці заставок, зрідка й ініціалів. В манускрипті є чотири сторінкові мініатюри-портрети та сім півсторінкових ілюстрацій: графічний портрет Іоанна Дамаскіна (фронтиспісна мініатюра), образ Святого

Аркуш № 4 з Ірмологіону 1794 – 1795 рр.
Посторінкова мініатюра зліва та півсторінкова справа

Рукописний аркуш з Ірмологіону 1806 р. Нотний колофон (ліва частина розвороту), орнаментальна заставка (права частина розвороту).

Миколая та Архангела Михаїла. Три мініатюри виконані делікатною технікою тонкого пера горіховими чорнилами. Четверта мініатюра – центральна композиція із зображенням Ісуса Христа в оточенні ангелів. Вирізняється вона характерним для Югасевича поєднанням кількох графічних прийомів, зокрема, лінійних, контурних елементів з додаванням площинних кольорових заливок. Виконана ілюстрація червоною, зеленою та чорною фарбами. Інші мініатюри – це сім кольорових напівсторінкових ілюстрацій. Три з них зображують Богородицю, чотири інші – центральні композиції з рослинними елементами та логограмою Пресвятої Богородиці.

Зовсім по-іншому виглядає оздоблення Ірмологіону 1806 р. [6, С. 473], переписаного та оформленого Іваном Югасевичем в с. Невицькому в період його служіння та проживання в Закарпатті у 1795 – 1814 рр. Цей манускрипт, знайдений автором цього дослідження у церкві с. Невицьке Ужгородського р-ну Закарпатської області, є яскравим прикладом другої тенденції оформлення рукопису, в якому присутній вплив певних видів народного мистецтва. Декор рукопису відзначається багатством геометричних форм, композиційних рішень, стилістичною розмаїтістю за рахунок своєрідно згеометризованих рослинних мотивів, що створюють чітку конструкцію орнаментального мережива. Часто контраст щільного з розрідженим штрихуванням одних геометричних форм сприймається як багатоколірний за рахунок штрихувальної шкали, яка також є знахідкою Югасевича. Ірмологіон оформлений орнаментальними заставками, в які вплетені назви Догматів (голосів), написаних кутастою в'яззю, циноброю. Під орнаментальними заставками на кожній сторінці є декоративна буквиця. Основу орнаментики складають геометричні мотиви з рисок, зигзагів, трикутників, ромбів, східчастих узорів, поширених одинарних й парних скобок та плетінки.

У графічній оздобі проглядаються риси певного народного мистецтва, яке імітується візерунками дерев'яного різьблення, кераміки, ткацтва тощо. Творча інтерпретація цих елементів є досить значною. Зустрічаються орнаментальні мотиви і рослинного характеру, виконані чорним штрихом (вплив гравюри). Вони відзначаються вигадливістю візерунка, створюють своєрідну тональну шкалу між вмонтованими кольоровими елементами. Геометричні форми та прикраси, в яких присутні мотиви народної архітектури та декоративно-прикладного мистецтва, є однією із особливостей оздоблення титульного аркушу Ірмологіону.

Висновки. Завершуючи порівняльну характеристику двох домінуючих тенденцій графічного оформлення рукописів Івана Югасевича на прикладі Ірмологіонів 1784 – 1785 рр. та 1806 р. можна говорити про вплив образотворчого мистецтва, який прослідковується у виконанні сюжетів книжкової мініатюри Ірмологіону 1784 – 1785р. Це пояснюється тим, що перебування автора у різних країнах Західної Європи орієнтувало його на загальну тенденцію книжкового оформлення, зокрема, гравюру, іконопис та настінне малювання. Другою тенденцією оформлення рукопису є вплив народного мистецтва, зокрема

оздоблення Ірмологіону 1806 р., який автор виконував під час перебування в селах теперішнього Закарпаття і використовував елементи декоративно-прикладного мистецтва та мотиви етнографічних особливостей матеріальної культури, які оточували його в побуті, церковних та народних обрядах, гармонійно вплітаючи їх у шрифтову графіку та книжкове оздоблення.

Подальші дослідження. Для повного подальшого дослідження творчого спадку відомого закарпатського писаря та художника-мініатюриста Івана Югасевича (1741-1814 рр.) автором цієї статті опрацьовуються манускрипти, які знаходяться на території сучасної Словаччини, зокрема у фондах Музею української культури у Свиднику та матеріали, що знаходяться в музеях й бібліотеках Чеської народної республіки, зокрема: Ju 1. Співаник Івана Югасевича, 1761 – 1763; Народна бібліотека Чеської республіки, Прага; Ju 4(3). Співаник Івана Югасевича, 1811. Народна бібліотека Чеської республіки, Прага; Ju 5. Співаник Івана Югасевича, 1812. Народний музей, Прага.

Самобутність оздоблення рукописів та шрифтова розмаїтість окремих графем митця Івана Югасевича може бути успішно переосмислена сучасними каліграфістами, художниками книги та дизайнерами.

Література:

1. Запаско Я. Українська рукописна книга. – Львів: Світ, 1995.
2. Логвин Г. Гравюри українських стародруків XVI – XVIII ст. – Київ: Дніпро, 1990.
3. Микитась В. Давня література Закарпаття. – Львів, 1969.
4. Франко І. Стара Русь. // Львівський науковий вісник. – Т. 35. Львів, – 1906.
5. Початки книгопечатання на землях України. / За редакцією Свенціцького І. – Жовква: Печатня монастиря чина Св. Василя Великого, 1924.
6. Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотні лінійні Ірмолої XVI – XVIII століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. – Львів, 1996.